

A TISZTÁJ DIÁKMELLÉKLETE

160. szám

KELEMEN ZOLTÁN

Az Ulysses mint az Osztrák– Magyar Birodalom utolsó nagy művészeti produktuma¹

FERENC JÓZSEF ÉS LEOPOLD BLOOM KORONÁZÁSA

„Human nature does not change, and
human nature is what fiction is about.”²

Ezúttal az Ulysses említett egyetlen rövid részletét hasonlítom össze az 1867-es koronázással, annak írvisszhangjával, valamint a visszhang parodisztikus-dekonstruált lecsapódásával Joyce regényében.

”

Anthony Burgess James Joyce műveiről szóló tanulmányaiban többször felhívja a figyelmet Joyce Monarchia-élményének fontosságára, ezzel szoros kapcsolatban a magyarokkal való ellentmondásos és kellően máig nem tisztázott viszonyára.³ Több szerző igen fontosnak tartja Arthur Griffith *The Resurrection of Hungary: a Parallel for Ireland* című művének szerepét Joyce magyarság képének kialakulásában.⁴ Griffith műve valóban komoly hatással volt Joyce gondolataira, már a *Stephen Hero*ban is megtalálható a nyoma.⁵ De az *Ulysses* egyes részleteinek párbeszédese formálását is ihlette Griffith egykorú zsurnalizmusa, illetve annak pa-

¹ Anthony Burgess, *You've Had Your Time. Being the Second Part of the Confession of Anthony Burgess*. Vintage 2002, 236.

² *I. m.*, 295.

³ Arról, hogy Burgess számára milyen fontosságú volt a Joyce életmű: *i. m.*, 373.

⁴ Arthur Griffith, *The Resurrection of Hungary A Parallel for Ireland*. Third Edition, Dublin, Whelab and Son, 1918.

⁵ Takács Ferenc, *A hérosz és a kultusz James Joyce – tanulmányok – The Hero and his Cult Essays on James Joyce*. L'Harmattan – Könyvpont, Budapest 2013, 88.

ródiája.⁶ Kabdebó Tamás, Griffith fordítója felhívja a figyelmet *The Resurrection of Hungary: a Parallel for Ireland* újságcikk sorozat voltára, ahogy arra is, hogy értesüléseinek jelentős részét másod-, illetve harmadkézből, egészen pontosan angliai újságokból szerezte.⁷ Takács Ferenc *Országok és keresztfák* című tanulmányában rámutat, hogy az *Ulysses* bordély-fejezetében Bloom Írország királyává koronázásának eseményében Joyce I. Ferenc József 1867-es királlyá koronázásának ceremóniáját írja le parodisztikusan, melyről Griffith könyvéből tájékozódhatott.⁸ Ferenc József az *Ulysses*ben a Libényi-féle merénylet kapcsán is szóba kerül.⁹ Fáj Attila egész tanulmányt írt *A „Magyarország feltámadása” című pamflet és Joyce* címmel, melyben megemlíti az *Ulysses* előbb idézett részletét, majd kitér arra, hogy Griffith nem véletlenül használja a „feltámadás”, „felébredés” kifejezéseket, amennyiben mindezek párhuzamba vonhatók lesznek később a *Finnegans Wake* álomjeleneteivel, sőt Fáj szerint Tim Finnegan balladisztikus-tréfás feltámadásával az ír népdalból.¹⁰

Ezúttal az *Ulysses* említett egyetlen rövid részletét hasonlítom össze az 1867-es koronázással, annak ír visszhangjával, valamint a visszhang parodisztikus – dekonstruált lecsapódásával Joyce regényében. A történelmi elbeszélések létrehozásán túl figyelemre tarthatnak számot a Joyce-féle kritikus hangvétel olyan kifejeződései, mint a profanizáció, a blaszfémia, a dekonstrukcióban megőrzött szakralitás, pontosabban az, hogy mindezek miképpen állítják elő a regény egyik kulcsfontosságú részének szövegét. A tanulmány az Osztrák-Magyar Monarchia területén élt zsidóságnak az uralkodóval való kapcsolatát abból a nézőpontból szemlélteti, melyet Joyce hozott létre, akinek trieszti évei idején igen szoros kapcsolata volt a helybéli (nagyreszt Magyarországról, közelebről valószínűsíthetően Erdélyből származó¹¹) zsidó polgári réteggel, akik új környezetükben lelkes olasz kultúra- és művelődésszervezőkké, s nem utolsó sorban irredentákká váltak.¹² Sokrétú és bonyolult történelmi-politikai és társadalmi viszonyok között élt tehát Joyce azokban az években, amikor Triesztben tartózkodott, de Griffith művével és a magyarokkal már a hazájában töltött években megismerkedett.¹³

⁶ 4. jegyzet xviii–xx Arthur Griffith: *Magyarország feltámadása. Példa Írország számára* (ford. Kabdebó Tamás) Editio Plurilingua, Budapest, 2003, 28–30.

⁷ Arthur Griffith, *Magyarország feltámadása. Példa Írország számára* (ford. Kabdebó Tamás) Editio Plurilingua, Budapest, 2003, 171.

⁸ 5. jegyzet, 33–34.

⁹ James Joyce, *Ulysses. The 1922 text*. Edited with an Introduction and Notes by Jeri Johnson. Oxford University Press, Oxford, 2008, 168.

¹⁰ Fáj Attila, *A „Magyarország feltámadása” című pamflet és Joyce*, in *Vigilia* 1997/2, 136–144.

¹¹ E helyt köszönettel tartozom Wenner Évának, aki erre az összefüggésre felhívta a figyelmemet. Lásd még: Wenner Éva: *Irodalom a határon. Italo Svevo regényei az Osztrák-Magyar Monarchia szellemi életében*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2009.

¹² 10. jegyzet, 140.

¹³ Lásd ehhez: Kelemen Zoltán, *Ellentmondásra ébredés (James Joyce és a magyarok?)*, in *Alföld* 2015/8, 76–90.

Ferenc József 1867. június 8-án, a budai Mátyás templomban történt koronázásával kapcsolatban az egyik legszembeszökőbb annak anakronisztikus jellege volt. Mind a szemtanúk, mind a későbbi történétírók kitérnek erre a jellemvonásra, bármennyire röviden említik is magát az eseményt. Különösen szűkszavú Gonda Imre és Niederhauser Emil megjegyzése *A Habsburgok* című művükben, mely kiragadja a koronázást saját hazai környezetéből és világtörténelmi távlatot ad neki Habsburg Miksa szomorú sorsával együtt említvén, az azonban nehezen eldönthető, hogy melyik eseményt tartja jelentősebbnek: „Május 15-én Miksát árulás révén elfogták, egy hónappal később bíróság elé állították, és június 19-én haza árulóként kivégezték, 11 nappal volt ez Ferenc József magyar királlyá koronázása után.”¹⁴ A kiegyezés, és annak hosszas előkészítése (mely Griffith művének jelentős részét teszi ki) egyértelműen fontosabb a szerzőpáros számára, mint az esemény, amiben az végül kifejezésre jutott. Ebbe a történetbe illesztik ugyan bele – már csak az egyidejűség miatt is – Miksa tragikus mexikói kalandját, de csak mint olyant, mely figyelemre kevésbé érdemes, mégis dicstelen módon zárja le a Habsburgok évszázados világoralmi ambícióit. Azáltal azonban, hogy a kiegyezést záróként befejező koronázásról ennek a rövidebb epizódnak egy félmondatában emlékeznek meg csupán, többet elmondanak a fontosságáról történelmi szempontból, mintha hosszasan elemeznék azt.

Somogyi Éva *Ferenc József* című monográfiájában szintén szűkszavúan számol be a koronázásról. Liszt Ferenc koronázási miséjét említi, valamint azt, hogy gróf Andrássy Gyula, magyar miniszterelnök (akit korábban szabadságharcos múltjáért hazájában jelképesen felakasztottak) és Simor János esztergomi hercegprímás koronázta az uralkodót, majd Erzsébet megkoronázása után Andrássy volt az is, aki elsőként köszöntötte a megkoronázott királyt, mire óriási éljenzés, trombitaszó, ágyúdörgés és a Te Deum dicsőítő futamai harsogtak.¹⁵ Ezúttal hosszabb idézet következik Somogyi művéből, mivel a leírás mind Griffith pamfletje, mind Joyce *Ulyssese* szempontjából fontos lehet: „A lovagkort idéző fényes pompával vonult a koronázó menet végig a városon. Az élen a főváros és a megyék bandériumai tüzes vérű paripákon, aztán a főrendűek, zászlókat vivő főurak, koronaőrök, országos jelvények vivői, keresztet hordozó püspökök, miniszterek. Menté és palást, selyem és bársony minden változata, aranyszövetek, különféle prémek medvétől hattyúig; kardok, fokosok, buzogányok. S aztán fehér ménen őfelsége Ferenc József Magyarország királya a koronával és Szent István palástjával, mellette érsekek, püspökök teljes egyházi ornátusban. A menet egész hosszában bámész tömeg csodálja a múltat idéző pompát.”¹⁶ Somogyi egyszerre tartja a középkort idézőnek, ugyanakkor a közeli múltat feledőnek ezt a ceremóniát, melynek groteszk voltát az uralkodó nem

¹⁴ Gonda Imre – Niederhauser Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség*, Gondolat, Budapest, 1977, 235.

¹⁵ Somogyi Éva: *Ferenc József*. Gondolat, Budapest, 1989, 153–155.

¹⁶ *I.m.*, 155.

érezte, ő a megbékélés személyes jellegét igyekezett megteremteni az eseményhez kapcsolódó közkegyelemmel, mely a szabadságharcos bujdosókra vonatkozott és saját koronázási ajándékának az áldozatok hozzátartozóinak, illetve a veteránoknak a rendelkezésére bocsátásával.¹⁷ Arthur Griffith szintén megemlékezik a kölcsönös kiengesztelődésnek ezekről a bizonyítékairól.¹⁸ Sokkal részletesebben ugyan, de Somogyi leírásának megfelelően tolmácsolja az eseményeket az ír politikus-közíró.¹⁹ Ebből a szempontból is izgalmas lehetett Joyce számára az esemény, hiszen, ahogy Anthony Burgess írta történelemszempléletteről: „It is rather a special way of looking at history – less a parade of historical facts than a pattern which seeks to explain those facts.”²⁰ Ez a parádé valóban fontos lecke lehetett az ír művészeknek, csakhogy egy rendkívül egyéni történelemszemplélet szempontjából.

Arthur Griffith *The Resurrection of Hungary: a Parallel for Ireland* című, 1904-es művét, mely a magyar történelem példáját, a kiegyezést nyújtja az íreknek, Eötvös József báró 1840-es *Szegénység Irlandban* című művével vonja párhuzamba Takács Ferenc *Joyce és a magyarok* című tanulmányában, mégpedig abból a szempontból, hogy mindkét mű a másik ország egykorú helyzetét állítja példázatként a szerző hazája számára: Eötvös Írország kifosztottságának és elnyomásának képeivel Magyarországra utal.²¹ Centrum és periféria viszonyára mutat rá Takács, s ezt a párhuzamot alkalmazza Joyce *Ulysses*ére is, amennyiben a regény abban az Írországból játszódik, melyhez a mintát az író sok tekintetben az Osztrák–Magyar Monarchiából, főként Triesztből veszi. Mindemellett míg Bloom családja keletről nyugatra történő utazása-vándorlása a népek ősi országútjával jellemezhető, addig a szerző a korban oly divatos másik utat próbálta ki: nyugatról keletre, persze ez nem kapcsolódott nála a korban népszerű orientalizmushoz, sem az ezoterizmushoz. A Kelet Joyce számára egyszerre jelentette Magyarországot, a Szentföldet, Görögországot és Spanyolországot(!).²² A Kelet tehát nem földrajzi létező az ír művész számára, hanem kulturális-társadalmi.²³ Ebből a szempontból elgondolkodtató lehet Anthony Burgess kijelentése Triesztről *You’ve Had Your Time. Being the Second Part of the Confession of Anthony Burgess* című művében: „it had been the great eastern outlet

¹⁷ Uo.

¹⁸ 4. jegyzet, 62–63., 7. jegyzet, 134–135.

¹⁹ 4. jegyzet, 63–65., 7. jegyzet, 135–137.

²⁰ Anthony Burgess, *What It’s All About* in *A Shorter Finnegans Wake* by James Joyce edited by Anthony Burgess, London, Faber & Faber Limited, 1973, 8–9. „Ez inkább egy különleges módja a történelem szemléletének – nem annyira a történelmi tények parádéja, mint inkább modell, mely ezen tényeknek a magyarázatára törekszik.” (saját nyersfordításom K. Z.)

²¹ Takács Ferenc, *Joyce és a magyarok*, in 5. jegyzet, 21–22.

²² John McCourt, *A virágzás éve. James Joyce Triesztben (1904–1920.)* (ford. Mihálycsa Erika), Savaria University Press, Szombathely, 2010, 49–50.

²³ Vö. 1. jegyzet, 114.

of the Austro-Hungarian Empire.”²⁴ A tényleges színtér (Dublin) és az emlék-színtér (Osztrák-Magyar Monarchia) Takács véleménye szerint Joyce „össz-európai” nézeteit és elképzeléseit tükrözheti.²⁵ Arthur Griffith könyve nem készült összefüggő műnek, cikksorozat volt a *The United Irishman*be, saját lapjába, ahol 1905-ben már más szerzők magyar tárgyú írásai (William Butler Yeats, Sir Roger Casement) is követték. Takács Ferenc úgy látja, hogy ez a cikksorozat élesztette fel az ír politikai szabadság eszméjét a kulturális megújulás mellett.²⁶ A „feltámadás” teológiai értelmezésének a politikai retorikában megjelenő motívumai szintén a kiegyezés korának magyar közbeszédéből kerültek át Griffith szóhasználatába,²⁷ sőt Takács még egy olyan távoli párhuzam lehetőségét is megkockáztatja, miszerint a Griffith által 1905 november 28-án, Dublinban alapított Sinn Féin (Mi Magunk, Mi Egyedül) neve sokatmondóan egybecseng Széchenyi „Egyedül vagyunk” megállapításával.²⁸ Brian Maye, a *Magyarország feltámadásához* írt *Bevezetésében* mindenesetre úgy látja, hogy a Sinn Féin megalapítása Griffith pamfletje sikerének a következménye.²⁹

Joyce *Ulysses*ének 15., Kirkéről nevezett fejezete, mely túlnyomórészt Bella Cohen nyilvános házában játszódik, tartalmazza Bloom látomása részeként azt a jelenetet, melyet a szakirodalom főként I. Ferenc József koronázásával szokott párhuzamba állítani, ugyanakkor az is tény, hogy a brit koronázási ceremóniákkal kapcsolatos jellegzetességei híuen követik VII. Edward 1901-es koronázásának eseményeit.³⁰ Mivel az elbeszélés folyamán a retorikai aktus szinte észrevétlenül tűnik át egyik tónusból a másikba, nehéz szabatosan meghatározni azt a helyet és időt a szöveg folyamatában, ahol a látomásnak a koronázásra, illetve a beiktatásra vonatkozó része kezdődik.³¹ Mintha Zoé, a cigarettát kérő prostituált indítaná Bloom azon szavait, melyet aztán a lány választási beszédként kezd említeni. Ez a szövegkörnyezet teremti meg előbb Bloom Dublin polgármesterévé avatásának, majd ezzel összefüggésben koronázásának alapját.³² Elsőként a fáklyásmenet említhető, mint szövegpárhuzam Griffith tudósítása és Joyce műve között, mely Bloom „program”-jának rövid fölvezetése után tűnik föl,³³ csak hogy ez a fáklyásmenet Griffithnél nem az 1867-es koronázáshoz kapcsolódik elsősorban, de az azt megelőző sikertelen próbálkozásokhoz is, hogy az udvar szimpátiát keltsen a magyarokban a császár

²⁴ *I. m.*, 235. „Ez volt a legnagyobb *keleti* kijárata az Osztrák-Magyar Birodalomnak.” (Nyersfordítás és kurziválás tőlem. K. Z.)

²⁵ 5. jegyzet 26. Vö. 10. jegyzet, 140.

²⁶ Takács Ferenc, *Országok és keresztfák: Arthur Griffith, James Joyce és Magyarország*, in 5. jegyzet, 30.

²⁷ 10. jegyzet, 140–141.

²⁸ 5. jegyzet, 31.

²⁹ 7. jegyzet, 11.

³⁰ *Explanatory Notes* in 9. jegyzet, 927–928.

³¹ Vö. ezzel *i. m.*, 922.

³² 9. jegyzet 451–452., James Joyce, *Ulysses*. (ford. a Magyar James Joyce Műhely: Gula Marianna, Kappanyos András, Kiss Gábor Zoltán, Szolláth Dávid) Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012, 437.

³³ 9. jegyzet, 452. 32. jegyzet, 438.

iránt.³⁴ Hasonló dicstelen szerep jutott a cikksorozatban a diadalívnek is, melyek közül a bécsit a császárváros polgársága gyújtotta fel Griffith közlése szerint.³⁵ A tűzijáték Bloom koronázásán szintén egyszerre idézi a passzív rezisztencia idején zajlott sikertelen császári pacifikálási kísérleteket, ahogy ezekről Griffithnél olvashatunk, és a koronázási ünnepséget is.³⁶ Figyelemre méltó, hogy Griffith a „spontán” szimpátialátogatásokat éppen olyan körütekintő részletességgel írja le, különös tekintettel a felvonulások rendjére és résztvevőire, mint később a koronázási ünnepséget. A forgatókönyv is hasonló: megérkezés, vonulás, ünneplés, étkezés, tűzijáték és/vagy fáklyásmenet.³⁷ A továbbiakban nagyon hamar rátér az *Ulysses* elbeszélése a királykoronázásnak közvetlenül megfeleltethető párhuzamokra, melyek kezdetben még a brit hagyományokat tükrözik, de a paródia és a dekonstrukció jegyében már ekkor keverednek ezek a hagyományok például ír és zsidó utalásokkal, mint ahogy később magyar vonatkozásokkal. A Cead Mile Failte jelmondata a Má Tóv Melekh Jiszráéllel együtt olvasható kifeszített szalagokon, megjelenik a kivonulás felhőoszlopa az *Ószövetség*ből, a katonazenekar a Kol Nidrét játssza. Később Bloomról, mint a „Legkatolikusabb Királyi Felség”-ről beszélnek, mely meghatározás I. Ferenc József-re is vonatkozott, csakhogy mindez mellett kosszarv-kürt szava harsan, s Bloom héber halandzsát zagyvál uralkodói proklamáció helyett.³⁸ A császári sas, a kelta ruházat és egyéb viselet részletes ikonológiája, mely jelentésképző mind az ír, mind a walesi mitológiában³⁹ az iménti jelképekkel együtt mutatkoznak. Ez utóbbi paródiája lehet, amikor Bloom az öt ünneplő tömegnek bemutatja, hogy zöld zoknit visel.⁴⁰ A viselet keserű paródiája visszautalhat I. Ferenc József 1865-ös látogatására a magyar országgyűlésen, ahol magyarul szólalt meg és magyar öltözetet viselt, ahogy ezt Griffith leírja.⁴¹

A díszes felvonulás abszurdításba fordul a hosszas, katalógus-szerű felsorolással, s így idéződik meg I. Ferenc József koronázásának anakronizmusa, melyet Somogyi is említett. A Joyce-i parodisztikus menet szigorúan követi a Griffithtől tudható rendet, a magyar főrendeket természetesen a nekik rangban és hivatalban megfelelő ír méltóságok helyettesítik.⁴² A résztvevők lajstromának végén groteszk és nonszensz foglalkozások képviselői-”címerei” szerepelnek, tovább mélyítve a pa-

³⁴ 4. jegyzet, 40. 7. jegyzet, 111.

³⁵ 4. jegyzet, 11. 7. jegyzet, 82.

³⁶ 9. jegyzet, 456. 32. jegyzet, 441. 4. jegyzet, 9., 65. 7. jegyzet 80., 137.

³⁷ 4. jegyzet 8–12, 37–41, 7. jegyzet 79–82, 109–112.

³⁸ 9. jegyzet, 460. 32. jegyzet, 443.

³⁹ Lásd például: *The Dream of Rhonabwy* In. *The Mabinogion*. Translated with an introduction by Jeffrey Gantz, Penguin Books, Middlesex, 1976, 177–191.

⁴⁰ 9. jegyzet, 457., 32. jegyzet, 441.

⁴¹ 4. jegyzet, 44.

⁴² 9. jegyzet, 454.

ródiát.⁴³ Ugyanakkor itt említi az elbeszélő először Szent István vaskoronáját, melyről szintén Griffithtől volt ismerete Joyce-nak.⁴⁴ A menet leírásának végére Bloom Dublin polgármesteréből (ilyen minőségben ráznak vele kezét a city előkelőségei)⁴⁵ valóban uralkodóvá válik, bár, hogy Írország királya lesz-e, vagy Britanniáé, esetleg az Új Jeruzsálemé, ez soha nem derül ki egyértelműen a műből. Mindenesetre koronázási ékszerei között keverednek az angol királyi jelképek a magyar koronázási jelvényekkel, s lova is fehér, mint a magyar uralkodóé, de vörös farokkal és sörény-nyel, mely színösszeállítás inkább a kelta mítoszok színszimbolikáját idézi.⁴⁶ Bloom palástja többször változik a látomás során, s egy alkalommal „dalmatic and purple” színű lesz, mely az adriai tengermellék, így Trieszt Dalmát vonatkozásaira éppúgy utalhat, mint egyszerűen arra, hogy a palást bíbor-fehér kockás.⁴⁷ Down és Connor püspökének kijelentése teszi egyértelművé az elbeszélés montázs- illetve multikulturális jellegét, midőn a következő módon határozza meg Bloom személyét: „I here present your undoubted emperor president and king chairman, the most serene and potent very puissant ruler of this realm. God save Leopold the First!”⁴⁸ Ez a rövid részlet pontosan összefoglalja mindazt, amit Joyce trieszti tartózkodása alatt az osztrák-magyar közös történelemről tudott, illetve fontosnak tartott, beleértve a tévedéseit is. Első Lipót egyértelmű utalás I. Ferenc Józsefre, főként talán azért, mert a név előtti sorszám tökéletesen és tragikusan fölösleges. Bloom esetében tudjuk, hogy fiúágon családja kihalt Rudy fia idő előtti halálával, másrészt az osztrák-magyar uralkodó is utolsó volt azon a néven, melyen elsőnek kellett volna lennie, sőt 1916-os halála után már csak IV. Károly követte a magyar trónon. Bloom fiának neve természetesen Rudolf trónörökösre is vonatkozik, tovább tágítva ezzel a jelentést. Mindehhez érdemes hozzáolvasni mindazt, amit Joyce Trieszt történelméről megtudott. John McCourt tudósít *A virágzás évei* című könyvében arról, hogy I. Lipót császár volt az, aki a trieszti zsidókat mindig megvédte a városi tanácstól, de a pogrom-kísérletektől is, s lovas szobra Joyce hétköznapi látnivalói közé tartozhatott trieszti évei alatt. Mindezen kívül összekeveredni látszik Szent Lipót és Szent István patrónusi szerepe is az *Ulysses* körüli vizsgálódások során. Előbbi Ausztria, míg utóbbi Magyarország szentje, de ez a viszony nemcsak a műben válik sokrétűen egymásra vonatkozathatóvá és felcserélhetővé, de az értelmezők számára sem egyértelmű.⁴⁹ További izgalmas osztrák-magyar egyezésre adhatna okot a magyar

⁴³ *I. m.*, 453. 32. jegyzet, 439.

⁴⁴ 9. jegyzet, 454. 32. jegyzet, 439. 4. jegyzet, 64. 7. jegyzet, 136.

⁴⁵ 9. jegyzet, 452.

⁴⁶ *I. m.*, 454. 32. jegyzet, 440.

⁴⁷ 9. jegyzet, 455.

⁴⁸ *I. m.*, 455. „Íme bemutatom nektek a ti igazi császárelnököket és királyigazgatókat, birodalmunk legbelátóbb, leghatalmasabb és legerősebb kezű uralkodóját. Isten óvja Első Lipótot!” 32. jegyzet, 440.

⁴⁹ 22. jegyzet, 121, 282.

fordítás azon részlete, melyben a főurak „életünket és vérünket”⁵⁰ felkiáltást hallatnak, ennek azonban az eredeti szövegben nincs nyoma. Nem a latin „vitam et sanguinem” angol megfelelője hangzik el, csupán a sokkal prózaibb: „életünket és testi épségünket” formula, mely szekularizált idióma.⁵¹ Megjelenik viszont a Magyar Királyi Osztálysorsjegy,⁵² újfent parodisztikus szövegkörnyezetben, s ez utóbbiról Joyce a trieszti évek alatt valóban szerezhett tapasztalatot. Az uralkodói kegy megnyilvánulásaként értelmezhető a sorsjegy osztogatása, s ez utalhat I. Ferenc József Somogyi által említett szándékára, mellyel a levert szabadságharc áldozatainak és azok hozzátartozóinak sorsát szeretne volna enyhíteni.

Bloom személyében egyesül a közép-európai monarchia mindkét államalkotó egységének hagyománya, hiszen a szabadságharcra való egyértelmű utalásokon túl egy nehezen értelmezhető ríposzt is olvasható a koronázási látomás szövegében. Mikor Joe Hynes, a 12., *Küklopeia* fejezet egyik mellékszereplője félig-meddig provokatív hangnemben megkérdi Bloomot: miért nem visel egyenruhát, az olyan választ ad, mely a magyar szabadságharc utáni kényszersorozottakkal és bebörtönzöttekkel való családi sorsközösségére utalhat.⁵³ Nem sokkal később felbukkan az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legismertebb zenei műfaja is a látomásban, az operett. Nincs tudomás arról, hogy az operett milyen mértékben érdekelte Joyce-t, de tekintetbe véve operarajongását, főként Vivaldi és Wagner műveit illetően, valamint azt, hogy Triesztben is főként ezeket az előadásokat látogatta, nem valószínűsíthető, hogy komolyabban érdeklődött volna a könnyűnek nevezett műfaj iránt, így az operett említése, ráadásul úgy, hogy Bloomot ellenfelei operett-írnek bélyegzik,⁵⁴ szintén a dehonesztáció eszköze lehet, bár az operett kifejezés csak a magyar fordításban található. Csupán „light opera” formában Mozart *Don Giovanni*ja kapcsán merül fel ez a műfaj később az eredeti szövegben, s nem köthető az Osztrák-Magyar Monarchiához.⁵⁵ A magyar szabadságharcra való utalások nem egyértelműen pozitívak vagy patetikusak. Kossuth például úgy említődik a hivatkozott részben, mint olyan híresség, akinek arcvonásait Bloom egy cirkuszi pillanatban utánozza.⁵⁶ Kossuth demitizációja talán annak köszönhető, hogy Arthur Griffith cikksorozatának első megjelenését követően, újabb, alaposabb értesülések birtokában felülbíráltta saját nézeteit, melyek eredetileg egyértelműen Kossuth pártiak voltak, s mélyesen elítélték például Görgeyt. Ebben az értelemben az utolsó, 1918-as kiadásban jelentősen változtatott nézetein.⁵⁷

⁵⁰ 32. jegyzet, 441.

⁵¹ 9. jegyzet, 456.

⁵² *I. m.*, 458, 32. jegyzet, 442.

⁵³ 9. jegyzet, 461., 32. jegyzet, 444.

⁵⁴ *I. m.*, 445.

⁵⁵ 9. jegyzet, 615.

⁵⁶ *I. m.*, 467., 32. jegyzet, 448.

⁵⁷ 4. jegyzet xxx-xxxi., 7. jegyzet, 170.

A végeérhetetlen katalógusok és listák közül a genealógiai táblázatok sem maradhatnak ki, így Brini, pápai nuncius a látomás vége felé előadja Bloom leszármazási táblázatát, mely Mózesztől Noén keresztül következetlenül hömpölyög a magyar ősök (Szombathely és Virag) említéséig. Az uralkodók jogait szavatoló lista tökéletesen nevetségessé válik kitalált és gúnyos (mint például Eunuch) ősök említése által.⁵⁸ Ezt megelőzi azonban egy még ennél is profánabb eredetmagyarázat a *Küklopeia* fejezetből, ahol a polgártársak Bloom magyarországi zsidó eredetére mutatnak rá. Görbe tükröt állítanak Griffith politikai elképzelései elé, mikor arról beszélnek, hogy Bloom, egy hitehagyott magyar származású zsidó lenne a felelős a kiegyezéshez vezető magyar politikai irányvonal Írországba exportálásáért, illetve annak megkísérléséért.⁵⁹ Anthony Burgess mutat rá vallomásos visszaemlékezéseiben, hogy ezek a reflexek a 20. század végén is működtek az ír társadalomban, megütökzést keltenek, mivel az egyik leghíresebb ír nagyregény főszereplője egy magyar származású zsidó.⁶⁰

Bloom tulajdonképpen koronázását lényegesen rövidebben beszéli el az *Ulysses*, mint Griffith cikke, de így is jól megfigyelhető, hogy groteszk módon ugyan, de szigorúan követi a szépirodalmi mű a politikai pamfletet. Bloomot William, Armagh érseke, az ír egyház prímása esketi és koronázza, míg I. Ferenc Józsefet Simor János esztergomi érsek. Lényeges különbség azonban, hogy miképp esküdtek a szereplők. Ferenc József esküjének kézjeleiről ellentmondásos ikonográfiai emlékeink vannak. Többnyire jobb karját magasba lendítve heroikus pozícióban esküszik a fennmaradt képeken, de legalább ilyen gyakran látható apostoli királyhoz illően imára kulcsolt kézzel is. Ha feltételezzük, hogy a koronázási előírások nem változtak 1867 és 1916 között, akkor IV. Károly koronázásának fotódokumentumaiból is kiindulhatunk, ahol jól kivehető, hogy az uralkodó hagyományosnak mondható módon, jobb kezét könyökből felemelve teszi le ünnepélyes esküjét. Hasonló módon értelmezhető Székely Bertalan vízfestményén – melyet Erzsébet királyné számára készített a művész – az uralkodó kéztartása. Ezzel szemben Bloom a heréire tett kézzel esküszik,⁶¹ s ez a mozdulat egyszerre lehet blaszfémikus, ismerve Bloom nemi képzelgéseit,⁶² de mélyen szakrális is, amennyiben a herékre tett kézzel elmondott eskü a Római Birodalomtól, az ószövetségi zsidóságon keresztül Indiáig elterjedt és bevett szokás volt az ókorban.⁶³ A koronázást követő zajos tetszésnyilvánítás eléggé is-

⁵⁸ 9. jegyzet 467., 32. jegyzet, 448.

⁵⁹ 9. jegyzet, 323. Vö. ezzel *i. m.*, 896., 32. jegyzet, 325.

⁶⁰ „Dubliners worry about the hero of *Ulysses*, saying, 'He 's a bloody Jew, and my father says he never saw one Jew in the whole bloody place,' but Leopold Bloom is in the book because he was, and still is, in Trieste. *Ulysses* is, in a sense, the last great artistic product of the Austro-Hungarian Empire.” 1. jegyzet, 236.

⁶¹ 9. jegyzet, 455–456.

⁶² Arról, hogy Joyce ismerte például Leopold von Sacher-Masoch *Venus im Plez* című művét: *Explanatory Notes i. m.*, 923.

⁶³ Gen. 24:2–3., 9. jegyzet, 928.

mert a történelmi és a fiktív esetben egyaránt, arra azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy mindkét esetben nemzeti-függetlenségi felhangjai voltak-vannak az eseménynek. A magyar lakosság és a rendek viselkedéséből ez egyértelműsíthető, míg Bloom esetében John Howard Parnell üdvözlő felkiáltása győzheti meg erről az olvasót, aki híres fivére sikeres követőjeként köszönti a felkent uralkodót.⁶⁴ Válaszában Bloom újfent valamely ír-zsidó közösséget vizionál, a zöld Ír földet, mint „közös őseink” számára megígért hazát jelölve meg.⁶⁵ Az Új Jeruzsálem eljövételét támaszthatja alá az is, hogy mikor a frissen beiktatott Leopold király szabadtéri nyilvános törvényszéket ül (akárcsak a középkori ír és magyar uralkodók), azt az Új Paradicsom első évében teszi, új időszámítás kezdődik tehát uralkodásával.⁶⁶ Ezt támaszthatja alá az előzményekben a Bloomusalem építésére tett erőfeszítés is.⁶⁷ Mintha Griffith műve úgy értelmeződne, hogy a magyarokat követő írek feltámadása valójában a második eljövételnek felelne meg, mely szükségszerűen magával hozza az apokalipszist, de az Új Jeruzsálem elérkezett is. Bloom regnálásából azonban csak a látomás elragadtatott pillanatait illetően lehetséges ilyen következtetéseket levonni, mivel felmagasztalása után szinte azonnal és bizonyos értelemben törvényszerűen következik elbukása is, szintén a vízió sajátos logikájának megfelelően. Már a Bloomusalem építése is szerez neki ellenségeket, aláhullásának fő kiváltó oka azonban egyértelműen a közvélemény gyors változékonysága és rendkívül könnyen formálhatósága. A Charles Stewart Parnell személyével vont párhuzam nemcsak Bloom dicsőítésére, de gyalázására is megfelelő: „He’s as bad as Parnell was!”⁶⁸ –ordítja a csócselék, és valóban, bár az idősebb Parnell politikusként az ír ügyet szolgálta, Mrs. Katharine O’Shea-vel való viszonya ellene fordította a szigorú erkölcsiséget követelő szavazókat. Másrészt a magyarok hozzáállása éppolyan gyorsan változott meg I. Ferenc Józseffel kapcsolatban (legalábbis az írek számára így tűnhetett), mint a Bloomot illető közvélemény a bordélyban.

Arthur Griffith hangsúlyozza, hogy csakis a törvényesen koronázott magyar király uralkodhat Magyarországon, vagyis az, aki pontosan eleget tesz a magyar törvények által előírt követelményeknek.⁶⁹ Elsőre meghökkentőnek tűnhet, de mindez igen könnyen összeegyeztethető az írek mitikus királyválasztási ceremóniáinak előírásrendszerével, s ezt parodisztikus-dekonstruált módon bár, de Joyce ki is használja az *Ulysses*ben. Nem egyszerűen arról van szó, hogy az író köznevetség tárgyává tenné hazájának íratlan, sőt szentnek vélt hagyományait, hanem olyan szövegkörnyezetet teremt, melyben egyszerre valósulhat meg a folklór és a mitikus hagyományok pontos követése, más értelmezésben azonban mindezek maróan

⁶⁴ *I. m.*, 456.

⁶⁵ *I. m.*, 457.

⁶⁶ *I. m.*, 460, 32. jegyzet, 443.

⁶⁷ 9. jegyzet, 457–458.

⁶⁸ *I. m.*, 464.

⁶⁹ 4. jegyzet, 22.

gúnyos paródiája is. Később, a *Finnegans Wake* hatalmas ívű történelmi látomásában Joyce számára végre tökéletes teljességében valósulhatott meg az a Giambattista Vico ihlette történetiség, mely összetett értelmezői horizontjában már az *Ulysses*-ben is olvasható, s melyet Anthony Burgess így foglalt össze: „And then we are led on to pursue the great cycle once more, the neverending history of man, sinner and creator.”⁷⁰

⁷⁰ 20. jegyzet „Így hát arra sarkall, hogy kövessük újra a nagy kört, a bűnös és a teremtő végeérhetetlen történetét, az emberét.” (Nyersforsítás tőlem K. Z.)

